

rastafari

**pozadí vzniku hnutí
vznik a vývoj hnutí
styl života**

ota halama

rastafari

pozadí vzniku hnutí
vznik a vývoj hnutí
styl života

OTA HALAMA

Rastafari

pozadí vzniku hnutí vznik a vývoj hnutí styl života

Ota Halama

Copyright © Ota Halama, 2008

ISBN 978-80-7511-153-1

Obálka a grafická úprava Luboš Drtina

Odpovědný redaktor Tereza Houšková

Elektronická kniha <http://purehtml.cz>

Vydalo nakladatelství & vydavatelství Volvox Globator

Štítného 17, 130 00 Praha 3-Žižkov

www.volvox.cz

jako 3. svazek edice Religio,

celkově jako 789. publikaci

Vydání první Praha 2008

Adresa knihkupectví VOLVOX GLOBATOR:

Štítného 16, 130 00 Praha 3-Žižkov

Zdalo by se, že problematika „černého“ hnutí rastafariánů ze vzdáleného Karibiku je pro středoevropského křesťana natolik vzdálená, že se o ní není třeba zmiňovat. A poohlédneme-li se po české literatuře, pak jsme o tom takřka přesvědčeni. Jako by toto hnutí neexistovalo. Známe svědky Jehovovy, moonisty, mormony, satanisty, ne tak rastafariány. Známe sice často některé prvky, které ke hnutí patří, např. reggae-hudbu, kouření marihuany, typický účes zvaný slangově „rasta“, jinak „dread-lock“, ale neumíme si je s hnutím spojit.

Rastafariánství je běžné v zemích západní Evropy. Londýn, či ještě lépe Amsterdam jako symbol legalizace marihuany, jsou města, kde už hnutí své kořeny zapustilo. Po otevření hranic je vhodným městem pro hnutí i Praha. Ne proto, že by zde hnutí mohlo misijně působit, neboť naše země nikdy nebyla ve styku s kolonizací Afriky či Ameriky a zdejší obyvatelstvo tomu není uzpůsobeno. Ale spíše proto, že jak zákonná opatření, tak i fakt, že český národ nemá hlubší zkušenosti s rasismem namířeným proti příslušníkům černé rasy, jsou pro usazení hnutí vyhovující.

Pokud by se však toto usídlení hnutí neuskutečnilo, je zde ještě jeden mnohem důležitější důvod pro to, abychom hnutí poznali, i kdybychom s ním do styku přijít neměli. Tímto důvodem je příčina vzniku hnutí. Sledujeme-li cestu do minulosti hnutí, postupně narážíme na fakta, která by k nám, křesťanskou kulturou ovlivněným Evropanům, měla promlouvat právě pro naše kořeny hlasitěji než k druhým. Rastafariánství se totiž nevyvinulo *ex nihilo*, z ničeho, ani není jakýmsi dítkem afrického náboženství – rastafariánství je plodem křesťanství, přesněji řečeno plodem církve koloniálního světa. Nelze tedy odvrhnout toto hnutí jako bastarda, ale je třeba, abychom na dějinném vývoji sledovali chyby, kterých se církev dopustila a kterých by se měla napříště vyvarovat.

V žádném pramenu, ani v literatuře jsem se neseťkal s tím, že by hnutí neslo označení sekta. To je pochopitelné, pokud by všeobecným znakem sekty bylo „*love bombing & washing brains*“. A tomuto

označení neodpovídá ani tehdy, pokud srovnáme znaky hnutí s rysy sekt, jak je podává např. R. Enroth, protože z devíti rysů sekty splňuje rastafariánství dokonale jen tři (pouze opoziční a subjektivní rys a pocit pronásledování). Mám za to, že je tedy naprosto správné charakterizovat rastafariánství jako svébytné nábožensko-politické hnutí, jak to činí např. encyklopedie *Britannica*, či jiná odborná literatura.

Sami rastafariáni nazývají své hnutí *rastafari* (čti: rastafaraj). Asi nejlepším převodem do češtiny je termín rastafariánství. Existuje sice (a nejen v češtině) termín: rastafarianismus, ale ten je i samotnými rastafariány přísně odmítán. Koncovka „ismus“ je pro ně znakem povrchnosti a časnosti a hnutí, které tuto koncovku nesou, si podle nich nezaslouží žádný respekt (jako např. rasismus, kapitalismus, komunismus, nacismus, fašismus aj.). Budu se proto držet termínu *rastafariánství*. Stoupenci hnutí se nazývají *rastafarians* – *rastafariáni*, ale i *rastas* – *rastové*. Oba tyto termíny budu s ohledem na stručnost používat. Rastafariáni nepoužívají příliš často pojem „bůh“. Svého boha nazývají „*jah Rastafari*“ či pouze *jah* (čti: džah). O užívání některých slov z rastafariánské řeči Iyaricu bude řeč později.

Pozadí vzniku hnutí

Dějinně-náboženské kořeny afrojamajčanů

Národ, který nezná vlastní minulost, původ a kulturu, je jako strom vyrvaný z kořenů...

Marcus Garvey

Jamajka

Aniž bych věděl kam jdu, ocitl jsem se náhle na neznámé pevnině hořící sluncem s lesy a vodou všude kolem...

Jah Wayne

Jamajka je třetím největším ostrovem Velkých Antil a za svůj název vděčí nejstarším známým obyvatelům ostrova, dnes zcela vyhubeným Arawakům. Ti nazvali svou zemi, kterou osídlili kolem roku 700 n. l., *Xaymaca*, což přeloženo znamená Země pramenů.

Arawakové sami pocházeli z oblastí Guiany a Venezuely a na kánoích se jim podařilo osídlit většinu Antilských ostrovů od Trinidadu po Kubu. V době Kryštofa Kolumba byla Jamajka nejosídlenějším ostrovem Antil. Tam Arawakové vytvořili primitivní, mírumilovnou kmenovou společnost zaměřenou na zemědělství, lov a rybolov. Jejich náboženství se vztahovalo k uctívání božského nebeského stvořitele a celé plejády pozemských bohů v lidských i zvířecích podobách. Tito bozi, nazývaní *zemis*, zajišťovali svému lidu ochranu a požehnání. Uctívání těchto božstev se dělo prostřednictvím kmenových slavností, posvátných shromáždění zvaných *arietos*. Tam si kmeny zpřítomňovali své mýty pomocí hudby, písní a tanců. Na tyto obřady si muži zdobili těla ptačími pery a malbami na těle, ženy se

zdobily lasturami, korálky a ornamenty na končetinách. Shromáždění řídili muži až do vlastního vyvrcholení celé slavnosti. Toto vyvrcholení spočívalo ve slyšení božských pokynů a rad, které lidu přinesl kmenový kněz. Kněží, spolu s náčelníky kmenů se shromáždění nezúčastňovali, ale v oddělených chýších čekali na boží promluvení, které bylo vyvoláno kouřením tabáku. Tabák, neboli *cogi-oba* v řeči Arawaků vyvolával extatický stav, ve kterém bylo možné vstoupit do kontaktu s božstvy. Samo dnešní slovo *tabák* pochází z arawackého slova pro tabákovou dýmku, která měla tvar písmene Y a pomocí níž se inhaloval nosními dírkami kouř, vycházející z volně položených tabákových listů na rozžhavených uhlících. Zveřejněním božského poselství bylo dosaženo cíle celého shromáždění a zbytek slavnosti byl věnován oslavě právě zjevené boží vůle. Mimo tabáku se k dosažení extáze používal i omamný nápoj z kvašené casavy – mouky z maniokových hlíz, ten ovšem zdaleka nedosahoval účinků tabáku.

3. května 1494 objevil ostrov Kryštof Kolumbus a nazval jej St. Jago. Tento název vydržel pouze do roku 1511, kdy natrvalo zvítězil název vymírajících Arawaků, který po úpravě španělských kronikářů získal současnou podobu – Jamajka. Španělští kolonisté, podnícení španělským dvorem, začali ihned budovat koloniální panství, přičemž jejich prvotním cílem bylo zlato. V honbě za zlatem začali pomocí krutě zotročených Arawaků budovat doly. Tisíce Arawaků hynulo v dolech, stovky dalších raději vlastníma rukama. Roku 1598 dostal španělský guvernér zprávu o hromadném vymírání Arawaků a snažil se vytvářením rezervací tento proud zastavit, ale pro odpor kolonizátorů se mu to nepodařilo. Když kolonizátoři zjistili, že zlato na Jamajce nenajdou, soustředili svůj zájem k přírodnímu bohatství, k citrusům, bavlně, tabáku a cukrové třtině. Nutně tedy potřebovali pracovníky.

Do roku 1600 byli Španělé jedinými kolonizátory Západní Indie, ale už roku 1624 byla většina oblasti anglická. Roku 1643 zničili Angličané s tisícem vojáků jamajský Spanish Town a dny španělské nadvlády byly sečteny.

Roku 1655 poslal protektor Oliver Cromwell na ostrov 38 lodí a 8

000 vojáků, kteří našli u Španělů jen malý odpor. Španělé osvobodili své černé otroky, kteří uprchli do hor St. Catherine, kde se později zformoval národ Maroonů. Roku 1670 se Jamajka stala oficiální kolonií anglické koruny.

Anglie záhy pochopila, že Jamajka skrývá ohromný zemědělský potenciál, a tak proměnila ostrov v jeden ze svých „cukrových ostrovů“, na kterém brzy chybělo jediné — pracovní síla. Původní obyvatelstvo bylo již vyhubeno a tak jediným národem, který splňoval nároky těžké polní práce, byli již osvědčení afričtí černoši.

Obchod s otroky

Tam, odkud jsem přišel, byl jsem spoután v řetězech, ruce a nohy připoutané k otrokářské lodi omývané vlnami hučícího moře...

Jah Wayne

Dávno než vstoupil do Afriky první běloch, bylo otroctví běžným jevem na celém africkém kontinentě. Africké otroctví však bylo spíše jevem sociálně-politickým než hospodářským. Otrok, kterého kmen získal při mezikmenových střetnutích a který nebyl obětován, zažíval hlavní nevýhodu svého postavení v tom, že nebyl členem rodiny ani klanu, a tak měl jeho život menší hodnotu než životy členů rodiny. Bylo jej možné i prodat, ale africké zvyky nepřipouštěly dělení rodin otroků a navíc zůstával africký otrok nadále v Africe, tj. ve zvykovém, sociálním, kulturním a náboženském prostředí, které mu bylo blízké a ve kterém nepoznal rasismus.

V první polovině 15. století vyslal portugalský princ Jindřich kapitány Antonia Gonzálese a Nuña Tristaa prozkoumat pobřeží západní Afriky. A s touto výpravou se pojí i první zpráva v novodobých dějinách o dovozu černochů z Afriky. Výprava totiž přivezla zlato a deset černochů. Jindřich je daroval papeži Martinu V. a ten na oplátku přiznal Portugalsku svrchovanou moc nad všemi zeměmi, které budou objeveny mezi Capo Blanco a Indií. Dříve se otroci do Evropy také

dováželi, ale vždy z arabských zemí, nikdy ne z Afriky. O pár let později už začíná pravidelný dovoz do Portugalska. Není ale pravda, že by se o lov otroků starali Portugalci. Tuto úlohu na sebe ochotně vzali panovníci západoafrických států, kteří zpočátku prodávali své vlastní otroky, a když byli vyprodáni, začali posílat své muže pro další a další do sousedních zemí a dál do nitra kontinentu. Za své krajany dostávali od evropských obchodníků nejrůznější průmyslové předměty, kvalitní látky, alkohol a také střelné zbraně. Po zajetí byli noví otroci zakováni do pout a v karavanách odváděni do jednotlivých přístavů na Zlatém pobřeží, Pobřeží slonoviny, nebo na pobřeží Angoly či Konga. V přístavu byli otroci nacpáni do dřevěných chatrčí a čekali, až si pro ně přijede loď.

Mezi Afrikou, Amerikou a Evropou se tehdy vytvořil tzv. zlatý trojúhelník, který přinášel těm, kteří se na něm aktivně podíleli, fantastické zisky. Afričtí panovníci prodali Americe černé otroky. Ti v Americe vyrobili pro Evropu žádané zboží, zejména třtinový cukr, ale i tabák a indigo. Toto zboží bylo v Evropě dobře prodáno a z výnosů se nakoupilo zboží evropské, které pak bylo opět s prospěchem prodáno africkým panovníkům.

Výnosnost obchodu s otroky vyvolala časem mezinárodní konkurenční boj o ovládnutí tohoto obchodu. Průkopníky na tomto poli byli sice Portugalci a později i Španělé, ale už na začátku 17. století je předstihli Holanďané. V roce 1621 byla založena holandská *Západoindická společnost*, která získala monopol na nákup otroků v Africe a na jejich prodej v holandských koloniích. Brzy ovládli i západoafrické trhy s otroky, do té doby kontrolované

Portugalskem, a začali prodávat otroky i ve španělských a francouzských koloniích v Americe. Holanďany zase vyřadili Angličané, kteří se zprvu omezovali jen na zlato, slonovinu a koření a své první otroky přivezli do španělské Ameriky až v roce 1562. Rozkvět jejich obchodu se udál ovšem až ve století sedmnáctém. V roce 1618 byla v Londýně ustavena *Cestovatelská společnost* s právem kontroly nad obchodem se západním pobřežím Afriky. Další rozkvět

obchodu vyvolalo založení *Královské africké společnosti*, která vytlačila veškerou konkurenci a roku 1731 se stala hlavním dodavatelem černochů pro celou západní polokouli.

Transporty černých otroků do Západní Indie se nazývaly *the Middle Passage* — střední úsek cesty, a plavba do Ameriky se stala symbolem epochy. V podstatě byly dva způsoby transportu. Jeden, kdy každý otrok vlastnil větší prostor na lodi, dostával lepší stravu a byl celkově přepravován za lepších podmínek s tím, že za něj mohla být požadována vyšší cena. A druhý, který se stal později dominantním, kdy na jednoho muže připadal čtyřicet centimetrů široký pás podpalubí a kdy úmrtnost otroků byla nezřídka i padesátiprocentní. Úmrtnost vyvolávaly nejen stísněné podmínky a strava, ale hlavně infekční nemoci, mezi nimiž dominovaly oční záněty a sebevraždy zoufalých otroků.

V přístavech Západní Indie byli otroci vyloženi a po dražbách rozvezeni do všech koutů Ameriky, kde zmnohonásobovali svou práci statky svých nových pánů a kam si přivázeli své tradice a svá náboženství.

Náboženské zázemí černých otroků

Do chvíle, než se po přístavních dražbách rozešli černí otroci ke svým pánům, lze mluvit o afričanech v podstatě jako o celku. Všichni otroci byli uloveni, vyměněni bílým otrokářům za zboží, odvezeni do Nového světa a bez přihlídnutí k jejich příslušnosti a rodinám prodáni. Všichni si s sebou přivázeli své náboženství, své tradice a své zvyky. Avšak od chvíle, kdy se rozešli z přístavů Západní Indie, se jejich situace mění. Různým způsobem přijímají křesťanství, různým způsobem opouštějí svou identitu. Prakticky celý národ afričanů za dobu jediné generace ztratil své náboženství a to co z něj zbylo, tiše splynulo s křesťanstvím, či se zakonzervovalo do vyprávění o africké minulosti.

Jen zbytky afroameričanů si ponechaly to, co s nimi přijelo z jejich domoviny a co je i dnes možné většinou zastřeně pozorovat na třech

velkých ostrovech Velkých Antil –na Kubě, Haiti a na Jamajce. Na Kubě je to náboženství společnosti *abakuá*. Pro Haiti je to *voo doo* a na Jamajce se zachovala dvě náboženství ghanského původu: *obeah* a *myalismus*. Pomínu nyní náboženství Kuby a Haiti a soustředím se na náboženství jamajská, aby se lépe osvětlil obraz Jamajky před přijetím rastafariánství.

Většina jamajských černochů pocházela ze Zlatého pobřeží, z kmene Fantů a Ašantů. Jejich americkým potomkům se zpravidla říká kromantiové nebo koromantiové. Tito koromantiové byli v koloniálních časech považováni za „zvláště neposlušné“ a dá se říci, že právem. Jejich hrdost je nutila vzpouzet se útlaku a sami byli organizátory řady protitrokářských vzpour, z nichž nejrozsáhlejší bylo povstání z roku 1760. V důsledku osvobozeneckých zápasů vznikly dvě maroonské komunity, jedna v oblasti Blue Mountains a druhá v tzv. Cockpit Country. A právě mezi potomky těchto Maroonů žila kromantijská náboženství plnou silou. Jedno z nich, *myalismus*, získalo své označení podle názvu svých hlavních obřadníků. Tito jamajští *myalmens* (v Ghaně se jim říká *okomofové*) vzývali a uctívali řadu duchů, a to jak duchů mrtvých, tak přírodních duchů, kteří podobně jako v Africe sídlí často v korunách stromů. K činnostem *myalmenů* patří také „vracení“ duše těm, kteří se domnívali, že jejich duše opustila tělo. *Myalmenové*, kteří praktikovali „bílou“ magii, chránili tak své věřící před dalším nebezpečím — totiž před těmi, kteří praktikovali magii „černou“.

Těmi byli další jamajští náboženští obřadníci — mistři černé magie, zde i jinde nazývaní *obeahmens*. Sám výraz *obeah* vznikl pak zřejmě z ašantského slova *oba-yufo*. *Obeah* praktikovali jak muži, tak i ženy a byli prý schopni svým uměním člověka i zabít. Kouzelníci tohoto směru mohli ale svými schopnostmi dosáhnout i méně nebezpečných výsledků, mohli například odhalit zloděje, najít životního partnera atd.

Obdobné náboženské představy a postoje by bylo jistě možné najít i na jiných lokalitách Ameriky, kdyby, jak už bylo řečeno, otroci neopustili svá náboženství a nebyli vystaveni tlaku křesťanství, které postupně přijali prostřednictvím svých pánů.

Pokřesťanštění afroamerických otroků

Pán bůh má pro vás v nebi čistou kuchyni a tam se dostanete, když budete poslouchat svého pána, když nebudete krást a nic mu nebudete namlouvat. Vy si myslíte, že jednou budete svobodní, ale nebudete svobodní dřív, dokud voda nepoteče do kopce.

z kázání pro černé otroky

Chtěl-li si bílý farmář či kdokoliv jiný pořídit otroka, pak hleděl především na vzhled, fyzickou výkonnost a samozřejmě na jeho cenu. Z jaké rodiny, z jakého kmene je a jaký náboženský původ otrok má, na tom mu pranic záleželo. Proto se na plantážích i v domech objevovali otroci s novými evropskými jmény, různého původu a náboženství. A právě jejich pohanské náboženství bylo to, co posloužilo otrokářům jako první teoretické zdůvodnění otroctví v koloniích. Otroctví mělo být prostředkem obrácení pohanů na pravou víru a záchranu duše před věčným zatracením. V souladu s tímto názorem byla v anglických koloniích až do roku 1680 přiznávána černochům po pokřtění okamžitá svoboda. Nikoho proto nepřekvapovalo, že se afričané dávali rádi pokřtít a že běloši k nim naopak pouštěli misionáře jen s nechutí. Od roku 1680 však už ani křest nezajišťoval svobodu a i zde si kolonisté vypomohli náboženskými důvody: otroctví bylo zavedeno proto, aby majitelé otroků mohli šířit pravou vím bez obav, že o své lidi přijdou.

Jak ale vypadalo černošské přijetí této pravé víry skrze bílé otrokáře a bílé misionáře? V povědomí evropských národů byl Kristus Evropanem (míním tím představu Kristova fyzického vzhledu), pro mexické Indiány zlým svátým Kristem (sancto Cristo), který způsobil potopu a byl zastaven až dobrým svátým Tomášem (sancto Thomas). Kristus, Bůh otec nebo i země zaslíbená byli pro každý pokřesťanštěný národ tím, co si byl schopen představit v rámci svého vidění světa. Bylo-li tomu tak, pak není divu, že na stejný postup narazíme i u afroamerických otroků. Když byl otrok postaven před volbu posmrtné

blaženosti, která skýtala útěchu v jeho situaci, či pekla, které mu jistě korespondovalo s jeho každodenním údělem, pak volil pochopitelně blaženost. Měl-li ale přijmout fakt milujícího boha, pak se tvář bílého boha bílých nehodila k jeho lásce. Bílou lásku neznal, a je-li bůh láska, pak není bohem bílým a bílých, ale bohem černým a pro černé. Stejně jako si černý otrok upravil boha tak, aby mu byl blíž, upravil si nutně i křesťanskou zvěst tak, aby se jej dotýkala, aby k němu promlouvala, aby byla skutečně pro něj. A tak je pochopitelné, že v této situaci měli z protestantských církví největší úspěch při misii mezi afroameričany zejména baptisté (přesněji tzv. jižní baptisté, tvořící církev s vlastními teologickými zásadami) a metodisté, kteří svým „evangeliem osvobození“ poskytovali útěchu jak otrokům, tak i chudým bělochům.

Baptistická církev vyhovovala černošům zejména díky dvěma věcem. První byl obřad křtu, neboť celkové ponoření do vody se podobalo některým africkým obřadům. A druhou, důležitější, byl fakt, že baptisté dovolovali zakládat samostatné černošské kongregace s určitou formou farní samosprávy, takže alespoň v jižní baptistické církvi se mohli otroci cítit nezávislí, protože měli vlastního duchovního, který byl jedním z nich, a správa sboru byla pouze v rukách otroků.

Na počátku 30. let 19. století bílí zakázali černým zastávat místa duchovních a organizovat oddělené bohoslužby pro černochoy. Obávali se totiž, že každé, i náboženské shromáždění černochoy může poskytnout příležitost k agitaci a k nové vzpouře. Od té doby se proto bohoslužby konaly v bílých kostelích, někdy společně pro otroky a jejich pány, ovšem v takovém případě bylo černým vyhrazeno zvláštní místo.

Tyto nové předpisy přispěly k oživení hnutí, které se v menší míře projevovalo už dříve. Černoši organizovali v noci tajné bohoslužby, při nichž však nepraktikovali pohanské rituály, protože ty už většinou neznali, ale obřady křesťanské. Účast na těchto bohoslužbách byla přísně trestána, přesto byly všeobecně rozšířené. Oficiální bohoslužby v bílém kostele byly pro černé až příliš spojeny s dozorem na plantážích

a s poučováním duchovních o poslušnosti k pánům a podle jejich názoru v nich bylo málo skutečného náboženství. Tajné bohoslužby byly naopak „čistou vírou“, která současně dávala účastníkům pocit nezávislosti a svobody. Někdy bylo toto neoficiální náboženství prostředkem odporu proti otroctví a vlastní tajné bohoslužby jediným činitelem, který nejen umožňoval otrokům udržet si jakousi morálku a snášet pokoření otroctví, ale současně také vyjádřit své opravdové pocity.

I když bylo postupem času otroctví zrušeno, myšlenky těchto neoficiálních sborů zůstaly, stejně jako zůstala bída a vykořeněnost černých obyvatel Ameriky. Na Jamajce přetrvávala anglická koloniální nadvláda a bývalému otroku jen jeho ruce, jimiž nadále zvyšoval blahobyt kolonizátorů. Toužil se vyrvat z pout, která na něm dosud lpěla, a toužil po konečném a definitivním vysvobození. Jako křesťan očekával Kristův příchod, ale ten byl v nedohlednu. Kristus nepřicházel a bílé zajetí, kterému se mezi černými začínalo říkat babylónské, trvalo. Beznaděj a touhu po svobodě však počátkem 20. století prořízl hlas, který byl uznán hlasem proroka, hlas Marcuse Garveye, Jana Křtitele budoucího rastafariánského hnutí, jehož vznik se přiblížil.